

*О.В. Юриста, канд. юрид. наук,
доцент каф. державно-правових дисциплін
Кримського факультету Національного ун-ту внутр. справ*

Співвідношення термінів “об’єкт правоохоронного відношення” та “склад правопорушення”

Визначення об’єктом правоохоронного відношення *(тут і далі розглядаються тільки ті правоохоронні відносини, що виникають виключно з фактів вчинення суб’єктами відповідних правопорушень – злочинів, адміністративних, дисциплінарних чи цивільно-правових) вчиненого конкретного діяння (дії чи бездіяльності), яке передбичене нормами відповідних галузей права як правопорушення (злочин, адміністративна провина) або визнається правопорушенням у відповідності із законодавством договором чи судом [1] з необхідністю породжує питання його співвідношення з поняттям “склад правопорушення”.*

Ознаки правопорушення – суспільна небезпечність (шкідливість), протиправність, винність та карність – є власне юридичною передумовою кримінальної, втім як і адміністративної відповідальності, але у відповідності до визначеного нами поняття об’єкта правоохоронного відношення нас повинні цікавити не стільки юридичні ознаки правопорушення, скільки фактичні його ознаки, що є водночас і фактичною підставою юридичної відповідальності. В юридичній літературі фактичною підставою юридичної відповідальності визнається наявність у діях (бездіяльності) суб’єкта ознак складу правопорушення (злочину, адміністративної провини тощо) [2].

Але на сьогодні при розкритті поняття “склад правопорушення” в теорії права є цілий ряд спірних питань. Одним з них є питання про те, яке ж реальне явище відображає це поняття. З цього приводу у юридичній літературі існує декілька точок зору. Перша з них зводиться до того, що “склад правопорушення” є законодавчою моделлю правопорушень певного виду [3], що це правове поняття, яке становить законодавчу характеристику (модель) правопорушення, що містить сукупність (систему) юридичних ознак, які характеризують окремі елементи правопорушення і в сукупності утворюють його склад [4]. Прихильники другої точки зору розглядають склад правопорушення як суто теоретичну конструкцію, наукову абстракцію, яку майже кожен автор, котрий торкається проблеми складу правопорушення, розуміє і тлумачить по-своєму [5]. Сутність погляду третьої групи вчених на проблему складу правопорушення зводиться до того, що останнє розглядається як соціально-правове явище, як факт реального життя, як діяння, що містить описані в законі суттєві ознаки право-

порушення, або сукупність фактів, з якою норма пов'язує настання відповідних правових наслідків [6].

На наш погляд, саме такий підхід при визначенні поняття "склад правопорушення" дозволяє розглядати вчинене правопорушення в якості об'єкта правоохоронного відношення. Розуміння складу правопорушення як послідовності юридичних фактів дозволяє, як здається, вести мову про фактичний склад правопорушення (на протязі юридичному складу правопорушення як законодавчої моделі чи юридичної конструкції [7]), який і є, по суті, об'єктом правоохоронного відношення. За такого підходу склад правопорушення слід розглядати як особливу побудову фактів, що відображають головні сторони (елементи) правопорушення, а також особливості предмета правової охорони – об'єкта правопорушення і наявності загальної передумови відповідальності [8]. Фактичний склад правопорушення вбирає в себе не лише елементи самого правопорушення, але й ряд інших суттєвих фактів, що визначають юридичну відповідальність.

Таким чином, фактичний склад правопорушення – не просто комплекс юридичних фактів (фактичний склад), а своєрідне системне послідовне послідовність фактів, яке можна назвати фактичною конструкцією. Склад правопорушення в зазначеному розумінні є реально існуючим явищем соціальної дійсності – об'єктом правоохоронного відношення.

Визнання за правопорушенням об'єктивного виконання функції об'єкта правоохоронного відношення характеризує, на нашу думку, не тільки єдиність його матеріального і юридичного змістів але й і об'єктивно існуючий зв'язок між юридичним фактом, на підставі якого виникає правовідношення, що розглядається, правопорушенням, підставами і межами юридичної відповідальності суб'єкта правоохоронного відношення, який дійсно вчинив правопорушення.

Вірне визначення (встановлення) об'єкта правоохоронного відношення має важливе практичне і науково-теоретичне значення. В юридичній літературі справедливо відмічається, що «для виникнення і розвитку багатьох правовідносин об'єкт відіграє важливу роль», оскільки він «багато в чому визначає характер відповідних відносин, конкретні акти поведінки, закріплені у вигляді моделі в правах і обов'язках і реально здійснювані у повсякденному житті... характер об'єкта, його якості дають можливість застосування специфічних форм захисту прав учасників відносин» [9].

І насправді, коли ми визнаємо правопорушення в якості об'єкта правоохоронного відношення воно (правопорушення) виступає в якості серцевини юридичного факту, що тягне за собою виникнення правовідношення, яке розкладається, і у кінцевому результаті визначає весь його наступний розвиток.

Без наявності вчиненого правопорушення, що вміщується в юридичному факті (але не зводиться до останнього) правоохоронне відношення виникнути взагалі не може. Враховуючи наявність такого нерозривного зв'язку між об'єктом правоохоронного відношення і підставами об'єктивного виникнен-

ня останнього, можна зробити висновок, що вірне визначення (встановлення) об'єкта такого правовідношення має прищипове значення для додержання і втілення у життя в діяльності органів дізнання, слідства, прокуратури й суду принципів законності, для охорони інтересів держави, фізичних та юридичних осіб у сфері кримінальних, адміністративних та цивільно-правових відносин. Склад правопорушення не зводиться до одного юридичного факту – відповідної поведінки суб'єкта, а отже, для визнання відповідної поведінки конкретним правопорушенням (адміністративним, кримінальним тощо) простої сукупності юридичних фактів, як правило, недостатньо – необхідно встановити ще й певні зв'язки між ними (часові, причинно-наслідкові, функціональні).

На відміну від фактичного складу правопорушення (об'єкта правоохоронного відношення) його юридичний склад є юридичною конструкцією, за допомогою якої законодавець фіксує (моделює) певний тип суспільно небезпечної поведінки як правопорушення певного виду. Тобто шляхом створення юридичного складу правопорушення законодавець оголошує певну поведінку суб'єкта протиправною, "перетворює" певний тип суспільно небезпечної поведінки у правопорушення певного виду. Причому, не тільки злочин чи, наприклад, адміністративний проступок, але й встановлює різновиди як злочинів, так і адміністративних правопорушень, фіксуючи перш за все їх якісну специфіку. Саме ця специфіка і є тим реальним орієнтиром, який дозволяє відрізнити правопорушення одного виду від іншого, а періоду - правопорушення від незлочинної поведінки.

Таким чином, як реально існуючі правові явища юридичний склад злочину і фактичний склад злочину (об'єкт правоохоронного відношення) належать до різних елементів механізму правового регулювання, виконують у ньому різні функції. Разом з тим різні погляди на юридичну природу складу правопорушення в теорії права не дають підстав розглядати його лише як наукову абстракцію, суто теоретичну побудову. Навпаки, реальність правових явищ, які пов'язуються з цією категорією, ставлять завдання перед наукою дослідити зазначені явища глибоше і, відповідно, осмислити та виявити суть і зміст категорії "склад правопорушення" більш повно і точно.

Фактичний склад правопорушення (кримінального, адміністративного) як сукупності ознак, що утворюють протиправне діяння (дію чи бездіяльність) складається з чотирьох груп юридичних фактів, що стосуються: а) об'єкта правопорушення, тобто тих соціальних цінностей, яким завдається шкода внаслідок відповідного діяння; б) суб'єкта правопорушення, тобто особи, яка його вчинила; в) об'єктивної сторони правопорушення, тобто зовнішнього прояву діяння, а також - у багатьох випадках – тих обставин оточуючого середовища, які, на думку законодавця, впливають на визнання діяння правопорушенням певного виду (окремим різновидом такого правопорушення); г) суб'єктивної сторони правопорушення, тобто тих внутрішніх процесів у психіці суб'єкта, які певним чином пов'язані із зовнішньою, "об'єктивною", стороною діяння.

Щоправда, у кожному випадку встановлення вищезазначених обставин

(особливо тих, що стосуються об'єктивної та суб'єктивної сторін правопорушення) вони практично завжди доповнюються положеннями про "взаємозв'язок", "єдність" юридичних фактів, відображених в юридичному складі правопорушення (адміністративного, кримінального).

Разом з тим кожне вчинене правопорушення, що є об'єктом правоохоронного відношення характеризується як з об'єктивної, так і з суб'єктивної сторони певною неавтономністю. При порівнянні (співставленні) будь-якого реально вчиненого правопорушення з іншими правопорушеннями даного виду (при всій схожості як зовнішніх, так і внутрішніх ознак) можна знайти певні, тільки йому притаманні риси.

Список літератури:

1. Юрига О.В. Правоохоронні відносини за участю міліції (теоретичний аспект): Автореф. дис. канд. юрид. наук. - К., 1999. - С. 9.
2. Коржанський М.Й. Уголовне право України. Курс лекцій. - К., 1996. - С. 61.
3. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Часть Общая: Лекции. - М., 1994. - Т. 1. - С. 141.
4. Таганцев Н.С. Там само. - С. 141; Теория государства и права / Под ред. В.В. Лазарева. - М., 1996. - С. 237.
5. Матков И.П. Основы уголовного ответственности // Советское государство и право. - 1991. - № 6. - С. 76; Теория государства и права / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. - М., 1997. - С. 129.
6. Кельтэйшакко А.А. Основы теории и права. - Харьков, 1998. - С. 141.
7. Андрусів Г.В., Андрушко П.П., Беніквіський В.О. та інші. Кримінальне право України. Загальна частина. - К., 1997. - С. 91-96.
8. Алексеев С.С. Общая теория права: Курс в 2-х т. - М., 1982. - Т. 2. - С. 189.
9. Халфина Р.О. Общее учение о правоспособности. - М., 1974. - С. 216-217.

Надійшла до редакції 19.11.2001 р.

*О.С. Проневич, канд. іст. наук, доцент,
вчений секретар Національного ун-ту внутр. справ*

Правове регулювання перебування іноземних громадян та осіб без громадянства на території Федеративної Республіки Німеччини

Бурхливі міграційні процеси в сучасній Європі пов'язані і зумовлені, з одного боку, тісною економічною і політичною інтеграцією високорозвинених країн континенту, а з іншого боку, падінням "залізної завіси" після розпаду соціалістичного блоку на чолі з Радянським Союзом, стрімким зuboженням переважної більшості населення країн Східної і Південно-Східної Європи та збільшенням чисельності нелегальних імігрантів з інших регіонів світу з нестабільною політичною та економічною ситуацією. Вищезазнані чинники створюють для урядів європейських країн низку складних проблем, пов'язаних перш за все з необхідністю удосконалення системи правового регулювання і контролю за перебуванням на території держави іноземних громадян та активного протистояння поширенню організованої транснаціональної злочинності. Федеративна Республіка Німеччина, зважаючи на своє геополітичне положення і стабільність національної економіки, однією з перших гостро